

LIVONIJA SVĒTAJĀ ROMAS IMPĒRIJĀ: PROBLĒMAS IZPĒTE UN ATTIECĪBU PIEMĒRS NO 16. GADSIMTA VIDUS

Valda Kļava

Dr. hist., Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes asociētā profesore. Zinātniskās intereses: politiskie un kultūras procesi Baltijas jūras reģionā agrajos jaunajos laikos, latviešu historiogrāfija 20. un 21. gadsimtā.
E-pasts: valda.klava@lu.lv

Raksts veltīts salīdzinoši maz pētītai problēmai – politiskajām saitēm Livonijas un Vācu nācijas Svētās Romas impērijas starpā 16. gadsimta vidū. Kā galvenais avots pētījumā izmantoti Stefana Hartmana publicētie Prūsijas hercoga arhīva dokumentu regesti. Raksta mērķis ir fiksēt un izvērtēt avotos atrodamās liecības par to, kā praktiski izpaudās Livonijas saikne ar impēriju: kādās jomās tā konstatējama, kā tika praktizēta un kā laikabiedri pret to attiecās. Iegūtie rezultāti tiek konfrontēti ar vēstures literatūrā sastopamajiem viedokļiem par Livonijas un impērijas savstarpējo saišu rašanos un būtību. Tā kā tie pārsvarā analizē situāciju viduslaikos, uzmanība tiek pievērsta no viduslaikiem pārmantotajiem attiecību aspektiem.

Atslēgas vārdi: Livonija, Svētā Romas impērija, 16. gadsimts, politika.

Vai Livonija bija uzskatāma par Svētās Romas impērijas sastāvdaļu? Tā ir problēma, kas ilgstoši nodarbinājusi pētnieku prātus. Vienkāršota atbilde uz šo jautājumu nav rodama. To ilustrē kaut vai jebkura mūsdienās veidota karte, kas ataino politisko konfigurāciju Baltijas jūras reģionā viduslaikos un 16. gadsimta pirmajā pusē un vidū. Tur sastādītāji Livoniju parasti neiezīmē kā impērijas teritorijai piederīgu. Labākajā gadījumā Livonija tiek ietonēta līdzīgā krāsā tai, ar kādu apzīmēta impērijas robeža, tādējādi raisot asociācijas par iespējamu kopsakarību abu starpā.¹ Tajā pašā laikā vēstures literatūrā uz sākumā uzdoto jautājumu dominē apstiprinošas atbildes.² No minētajiem apstākļiem vien jau ir noprotams, ka problēma ir sarežģīta un prasa padziļinātu skaidrojumu.

Livonija, kā zināms, beidza pastāvēt 1561./1562. gadā līdz ar tās lielākās daļas nonākšanu Polijas un Lietuvas pakļautībā un politisku pārstrukturēšanu. Ieskatu problēmas būtībā piedāvā arī 1561. gada 28. novembrī starp Polijas un Lietuvas valdnieku Sigismundu II Augustu (*Sigismund II Augustus*) un Vācu ordeņa mestru Livonijā Gotthardu Ketleru (*Gotthard Kettler*) noslēgtā Pakļaušanās līguma (*Pacta Subiectionis*) teksts.³ Tas rosina pārdomas par viduslaiku beigās un agrīni modernā laikmeta sākumā pastāvējušajiem priekšstatiem par piederību kādam valstiskam veidojumam un no tā izrietošajām konsekvencēm. Šie priekšstati, raugoties šodienas cilvēku acīm, šķiet visai savdabīgi un savā būtībā un niansēs bieži grūti izprotami. Nosauktais dokuments paredz, ka Polijas un Lietuvas varā nonāk teritorijas, kuru izlēņošanu savulaik bija sankcionējis un tās senjoriem impērijas firsta titulu piešķīris Svētās Romas impērijas ķeizars, teritorijas, kuru pārvaldes un aizsardzības problēmas laiku pa laikam izskatīja impērijas reihstāgs. Tātad Pakļaušanās līgums būtībā paredz noteiktu Livonijas daļu politiskās piederības maiņu, kam, loģiski spriežot, būtu jāsanaido Polija-Lietuva un ar tās palīdzību Livonijas teritorijā jaunizveidotās politiskās vienības ar Vācu Romas impēriju. Tomēr Pakļaušanās līgumā atrodama pirmajā acu uzmetienā paradoksāla sadaļa, kurā norādīts, ka šis pakts “nedrīkst nākt par ļaunu viņa ķeizarskajai majestātei un Vācu impērijas kārtām”⁴ un ka saskaņā ar pakta slēdzēju vienošanos Polijas un Lietuvas valdnieks ar sūtņu un rakstu palīdzību uzņemas gādāt, lai ķeizars, impērijas kārtas un Vācu ordeņa vadība “piekristu šai apstākļu spiestajai pakļaušanai”.⁵ Šie formulējumi nepārprotami rāda, ka impērijai ir tiesības lemt par Livonijas lietām. Taču tie arī liek uzdot jautājumu par to, kāpēc līgumslēdzējiem ir pamats cerēt, ka ķeizars un impērija, kam līdz šim piederēja zināma vara minētajās teritorijās, labprātīgi samierināsies ar zaudējumu un ka uz samierināšanos viņus miermīlīgā ceļā spēs noskaņot ieguvēja puse. No tā savukārt izriet jautājums: kādā mērā Livonija 16. gadsimta vidū bija piesaistīta impērijai, un kā šo atrašanos vienotā politiskā organismā saprata laikabiedri?

Minētais piemērs mūs konfrontē ar sarežģīto agro jauno laiku sākuma valsts uzbūves un tās varas struktūru. Uzreiz redzams, ka 16. gadsimtā izpratne par monarha varas pilnvarām un īstenošanas nosacījumiem, kā arī sabiedrības pienākumiem valsts priekšā nebūt viennozīmīgi nesaistījās ar priekšstatiem par valsti kā nemainīgās robežās iezīmētu teritoriāli politisku vienību, kā tas ir vēlāk moderno

laiku apstākļos. 16. gadsimta sabiedrības politisko organizāciju vēl ļoti lielā mērā veidoja no viduslaikiem pārmantotās attiecības. Atbilstoši tām monarha varas robežas, statusu un īstenošanas līdzekļus noteica gan lēņu attiecības, gan komplicētā publisko tiesību deleģēšanas prakse, gan kārtu sistēma, gan laika gaitā mainīgā izpratne par valdnieka varas suverenitātes pakāpi un pieļaujamajiem tās nodrošināšanas instrumentiem.⁶ Tā kā runa ir par Vācu nācijas Svēto Romas impēriju, tad varas attiecības ietekmēja arī ķeizara varas specifika un impērijas uzbūves un pārvaldes īpatnības.⁷ Tātad tā ir tēma, kas prasa nopietnu iedziļināšanos vēsturiskajos apstākļos. To nav iespējams risināt vispārīgi, operējot ar universālām kategorijām. Tāpēc lietderīgi šķiet noskaidrot, kādas konkrēti bija politiskās saites, kas 16. gadsimta vidū pastāvēja starp Livoniju un impēriju.

Šajā sakarībā diezgan bagātīgs informatīvais materiāls rodams nesen publicētajā Prūsijas hercoga Albrehta (*Albrecht von Preußen*) arhīva dokumentu regestu sērijā – īpaši sējumos, kas attiecas uz laiku īsi pirms Livonijas iziršanas 16. gadsimta sešdesmito gadu sākumā un Livonijas nonākšanu Polijas-Lietuvas pakļautībā.⁸ Šie avotu saturs pārstāsti piedāvā iespēju ieskatīties, kā praksē izpaudās Livonijas piesaiste Vācu nācijas Svētajai Romas impērijai un kā paši Livonijas pārstāvji un citi laikabiedri pret to attiecās. Minēto dokumentu kopums ir interesants ar to, ka tas ir kompakts un aptver politiski ļoti saspīlētu laika posmu, kurā jautājums par Livonijas atkarību no ārējām virsvārām bija kļuvis aktuāls ne tikai kā praktiski risināma problēma, bet arī kā teorētisku diskusiju objekts. Livonijas politiskā nākotne bija kļuvusi neskaidra, iekšējās un ārējās politikas sarežģījumos un nenovēršamu pārmaiņu priekšnojautās tika apsvērta nepieciešamība iegūt pēc iespējas spēcīgāku virsvāru, kas spētu un gribētu Livoniju aizstāvēt, un tika arī izvērstas dažādas darbības, lai šo mērķi sasniegtu.⁹ Īpaši intriģējošu noti visā ienesa tas, ka stipri ieinteresēta notikumu virzītāja lomā centās uzstāties Prūsijas hercogs, kurš pats 1525. gadā bija kļuvis par Polijas karaļa vasali, tādējādi attālinoties no impērijas, un cerēja pa līdzīgu ceļu novirzīt arī Livoniju. Par to, kuras monarhijas aizbildniecībā Livonijai turpmāk būtu visizdevīgāk atrasties, kādiem līdzekļiem tas panākams un kādām uz visa tā fona jābūt attiecībām ar impēriju, dažādu politisku grupējumu ieskatī atšķīrās. Viedokļu apmaiņā un dažādās darbībās minētā jautājuma sakarā izgaismojas tās reālās saites, kas tobrīd Livoniju vienoja ar impēriju.

Raksta mērķis ir konstatēt, kā 16. gadsimta vidū izpaudās Livonijas piesaiste impērijai – kādās sfērās tā konstatējama, pa kādiem kanāliem tika īstenota, kā komentēta no laikabiedru puses –, un izvērtēt šīs liecības kontekstā ar pētnieciskajā literatūrā atrodamajiem priekšstatiem par Livonijas un impērijas savstarpējo saistību.

PĒTNIEKI PAR LIVONIJAS UN IMPĒRIJAS ATTIECĪBĀM NO 13. LĪDZ 16. GADSIMTAM

Par politiskajām saitēm starp Livoniju un impēriju 16. gadsimta vidū grūti runāt, neatskatoties uz to, kādas tās bija veidojušās viduslaiku gaitā un kā vērtētas vēstures literatūrā. Pirmkārt, tādēļ, ka tālāk aplūkojamajos avotos atspoguļoto viedokļu autori paši atsaucas uz iepriekšējo gadsimtu vēsturisko mantojumu un pieredzi. Otrkārt, tādēļ, ka nav iespējams konkrēto 16. gadsimta vidus situāciju novērtēt atrauti no secinājumiem, ko par Livonijas un impērijas savstarpējām attiecībām pētnieki jau izteikuši.

Uzreiz jāatzīmē, ka jautājums ir visai neskaidrs. Autoru, kas būtu centušies pēctecīgi un visaptveroši aplūkot Livonijas un impērijas savstarpējo saistību, nav daudz. Šai problēmai ir pievērsušies vācbaltiešu un latviešu vēsturnieki, kas pamatā balstās uz 19. gadsimta un 20. gadsimta pirmās puses historiogrāfisko tradīciju, un daži mūsdienu vācu vēsturnieki, kas šajā tematikā cenšas ienest modernus problēmu uzstādījumus.

Pirmos pārstāv 19. gadsimta autors Frīdrihs Georgs fon Bunge (*Friedrich Georg von Bunge*) ar pētījumu Livonijas tiesību vēsturē,¹⁰ Leonīds Arbuzovs (*Leonid Arbusow*), juniors, ar savu slaveno pētījumu par Livoniju reformācijas laikā¹¹ un brošūru ar šīs tēmas kontekstā zīmīgu nosaukumu “Livonija – impērijas marka”,¹² Arveds Švābe ar Latvijas tiesību vēstures 1. daļu,¹³ kā arī Indriķis Šterns ar savu Latvijas viduslaiku vēsturi.¹⁴ Dažas norādes uz mūs interesējošo tēmu atrodamas arī Edgara Dunsdorfa Latvijas vēstures attiecīgajā sējumā.¹⁵

Otrajai grupai pieskaitāma virkne vācu vēsturnieku, kā Ernsts Pits (*Ernst Pitz*), Manfrēds Helmans (*Manfred Hellmann*), Bernharts Jēnigs (*Bernhart Jähmig*), Dītmars Viloveits (*Dietmar Willoweit*), kas kopš 20. gadsimta 70.–80. gadiem centušies aktualizēt šo jautājumu atbilstoši mūsdienu pētnieciskajām aktualitātēm.¹⁶ Sekojot avotu materiāla piedāvātajām iespējām, pētnieku uzmanība galvenokārt ir pievērsta 13. gadsimta un 16. gadsimta sākumam – laika posmiem, no

kuriem ir saglabājies vairums liecību, kas ir koncentrētas salīdzinoši kompaktā periodā un vairāk vai mazāk ļauj spriest par Livonijas statusu kopumā. Attiecībā uz pārējo periodu nākas apmierināties ar retām, hronoloģiski izkaisītām un saturiski neviendabīgām ziņām, uz kurām balstītie spriedumi ir ļoti aptuveni un dažkārt pat spekulatīvi.

Līdz neselai pagātnei atbilde uz jautājumu – vai Livonija bija Svētās Romas impērijas sastāvdaļa – tika meklēta pašā faktā, ka ir atrodamas abpusējas saistības pierādījumi (lēņa dokumenti, aizsardzības un aizbildniecības solījumi un citas liecības par hierarhiskām attiecībām). Problēma tika skatīta tīri formāli juridiski, jautājumi par to, kā praktiski izpaudās un vai vispār reāli funkcionēja nedaudzajos atrodamajos dokumentos fiksētā Livonijas piesaiste impērijai, netika uzdoti vai arī tos vērtēja kā nenozīmīgus. Šo praktiski nedalīti līdz pat mūsdienām vācbaltiešu vēsturnieku un viņu tradīcijas turpinātāju darbos pārstāvēto tēmas interpretāciju bija aizsācis Bunge 19. gadsimta pirmajā pusē.¹⁷ Vācbaltiešus pie tās turēties mudināja iespēja ar tās palīdzību uzsvērt Livonijas vācisko izcelsmi un uzbūves pamatus.¹⁸ Savukārt latviešu historiogrāfijā šajā ziņā liktenīga loma bija Švābes pētījumu autoritātei, kuros arī, kā jau tiesību vēsturnieka darbos, neskatoties uz idejisko opozīciju vācbaltiešiem, prevalē avotu satura juridiskais skaidrojums.¹⁹

Tā visa rezultātā līdz pat 20. gadsimta beigām jautājums par Livonijas un Svētās Romas impērijas savstarpējo saistību savā racionālajā kodolā tika traktēts visai viendabīgi. Dominēja pamatlīnijās vienots priekšstats, ka bīskapijas un ordeņa zemes kopš 13. gadsimta sākuma piederēja pie Svētās Romas impērijas. To var nojaust jau no šai tēmai veltīto pētījumu nodaļu virsrakstiem minēto autoru darbos: “Livonija kā Romas impērijas loceklis”, “Livonijas atkarības valsts un lēņtiesiskās sekas”, “Livonijas mestra stāvoklis impērijā” Švābes pētījumā,²⁰ “Senlatvijas izlēņošana” Šterna darbā²¹ vai sava laika politiskajai konjunktūrai pakļautās Arbuzova brošūras nosaukums “Livonija – impērijas marka”.²² Uzmanības centrā atrodas vācu karaļu un ķeizaru izsniegtie lēņa dokumenti un aizbildniecības un aizsardzības apliecinājumi.

Attiecībā uz 13. gadsimta sākumu visskaidrākā no šāda viedokļa šķitusi situācija ar bīskapijām. Tiek norādīts, ka tad bīskapi nepārprotami kļuva par impērijas garīgajiem firstiem, jo no vācu karaļiem Filipa (*Philipp von Schwaben*) un Heinriha (*Heinrich* (VII.)) saņēmuši dokumentus,²³ kas jaunkristītās zemes Austrumbaltijā piešķir viņiem

valdījumā kā lēni: Alberts (*Albert von Buxthoeven*) 1207. gadā un atkārtoti 1225. gadā, Tērbatas bīskaps 1225. gadā, Sāmsalas bīskaps 1228. gadā.²⁴ Arbuzovs un Šterns lielu nozīmi piešķir arī Livonijas “ģenētiskajai” saistībai ar impēriju – tam, ka Austrumbaltija eventuāli piederēja ķeizara dibinātās Brēmenes arhibīskapijas misijas apgabalam un ka Svētās Romas impērija bija kristietības izplatītāju izcelsmes vieta.²⁵ Arbuzovs uzskata, ka visas trīs bīskapijas Livonijā bija līdzīgi kā “impērijas bīskapijas tīras lēņa valstis, katra ar korporatīvi organizētu, politiski augstākajā mērā ietekmīgu bruņniecību, kuras tiešais lēņa kungs bija arhibīskaps vai bīskaps [un] kuras augstākais lēņa kungs bija vācu karalis vai ķeizars”.²⁶ Pēc Šterna domām, fakts, ka 1219. gadā Honorijs III (*Honorius III*) Albertu atzina par jauniegūto zemju – Igaunijas, Sēlijas, Zemgales – kungu un ņēma šīs zemes Sv. Pētera krēsla aizsardzībā, nozīmēja, ka “pāvests atzina Albertu par Sēlijas un Zemgales laicīgo valdnieku” un tādējādi akceptēja karaļa Filipa doto lēni.²⁷ Kā īpaši nozīmīgs tiek vērtēts karaļa Heinriha 1225. gadā izsniegtais dokuments, kur Alberta bīskapija apzīmēta kā “marka” un norādīts, ka Alberts saņem visas firsta regālijas (līdzīgi dokumenti atrodami arī par Tērbatas un Sāmsalas bīskapijām).²⁸ Uz šā pamata tiek secināts, ka “bīskapijas inkorporācija Vācu ķeizarvalstī bija abpusēji apliecināta”²⁹ un ka Livonijas bīskapi bija kļuvuši par impērijas firstiem.³⁰ Šterns bez tam norāda uz Indriķa hronikas tekstu, kurā atainotās bīskapa darbības un izteikumi, viņaprāt, liecina, ka Alberts arī pats sevi uzskatījis par impērijas firstu.³¹

Kopumā tātad šās tradīcijas ietvaros jautājums par Livonijas bīskapiju saistību ar impēriju tiek traktēts visai kategoriski un viengabalaini. Savukārt ordeņa un tam pakļauto teritoriju pakļautība impērijai tiek saskatīta divos galvenajos aspektos. Pirmkārt, caur faktu, ka Zobenbrāļu ordenis bija bīskapa Alberta (tātad impērijas firsta, ķeizara lēņa turētāja) dibinājums, kura tiesības un saistības vēlāk pārņēma Vācu ordeņa atzars Livonijā.³² Otrkārt, pievēršoties no ķeizara iegūtajām un pāvesta akceptētajām Vācu ordeņa (tātad arī uz tā Livonijas atzaru attiecināmajām) privilēģijām iekarotajās Baltijas jūras reģiona zemēs. Otrajā gadījumā uzmanības centrā ir 1226. gada ķeizara Frīdriha II (*Friedrich II*). t.s. prūšu bulla un citas vēlākas bullas, kas nosaka Vācu ordeņa tiesības iekarotajās un vēl pakļaujamojās zemēs Austrumbaltijā.

Lai gan pētnieki par šo tēmu izsakās ļoti atšķirīgi, ļaujot noprast, ka tajā pastāv nopietnas datējuma un interpretācijas problēmas, Švābe

secina, ka ordeņa pakļautā Prūsijas teritorija kļuva par “impērijas novadu” un tās iedzīvotāji – par impērijas “pavalstniekiem”, un šo spēku izkārtojumu attiecina arī uz ordeņa Livonijas atzara iekaroto zemju statusu.³³ Arī Arbuzovs kategoriski postulē, ka viss ordeņa apgabals, ieskaitot Livoniju, ir uzskatāms par impērijas sastāvdaļu, un norāda, ka 1245. gada ķeizara Frīdriha II bulla par ordeņa tiesībām iekarot Kurzemi, Zemgali un Lietuvu saturiski turpināja 1226. gada bullu.³⁴ Viņš arī uzsver, ka ķeizars jau 1224. gadā, pirms to izdarīja pāvests, ar svinīgu manifestu bija ņēmis savā aizsardzībā visas Baltijas tautas un 1232. gadā devis ordenim privilēģiju, kas to atbrīvo no jebkuras svešas virsvaras aizbildnības.³⁵ Līdzīgi domā arī Šterns, papildus argumentējot, ka visas šīs darbības guvušas pāvesta akceptu – tātd oficiāli atzītas visaugstākajā līmenī.³⁶ No tā visa kopumā, neskatoties uz no dokumentiem iegūstamo ziņu fragmentāro raksturu un diskutablu saturu, tiek secināts, ka 13. gadsimtā “Livonija ir Svētās Romas impērijas loceklis” un Vācijas “novads”, kura iedzīvotāji ir impērijas “meditētie (netiešie)” pavalstnieki,³⁷ ka “visa Senlatvija formāli un nomināli kļuva par viduslaiku vācu ķeizarvalsts jeb Rietumu impērijas marku (robežnovadu)”.³⁸ Šo viedokli pauž arī jaunākās paaudzes Latvijas tiesību vēsturnieki.³⁹

Tajā pašā laikā, izsakot šos visai kategoriskos apgalvojumus, minētie autori tomēr spiesti atzīt, ka situācija nebūt nav tik vienošmīgi skaidra, jo pastāv problēmas ar dokumentos atrodamo formulējumu precīzu skaidrojumu, tāpat šaubas raisa atbilstība starp rakstiski fikstajām un reāli funkcionējošajām attiecībām impērijas un Livonijas starpā. Švābe, zināmā mērā ar to runājot pats sev pretī, tās pat apzīmē kā “hipotētiskas”.⁴⁰ Tomēr, neskatoties uz šīm iebildēm, secinājumi par Livonijas un impērijas savstarpējo saistību 13. gadsimtā paliek nesatricināti un tiek tālāk ekstrapolēti uz viduslaiku periodu kopumā, kaut arī liecību no 13. gadsimta vidus līdz 16. gadsimta 20. gadiem ir maz un tās pašas ir hronoloģiski izkļiedētas un bieži saturiski netiešas. Vairumā gadījumu tā ir dokumentos lietotā retorika, kas runā par Livoniju jeb tās daļām kā impērijas sastāvdaļu vai impērijas likumiem kā Livonijā spēkā esošiem.⁴¹ Tajā pašā laikā redzams, ka bīskapu lēņa investitūra praksē regulāri atjaunota netika – tas notika tikai pēc 200 gadiem ķeizara Sigismunda (*Sigismund von Luxemburg*) laikā, turklāt pēc viņa iniciatīvas, kas rāda, ka Livonijas bīskapi jutās pietiekami neatkarīgi.⁴² Arī attiecībā uz ordeni liecības atzīstamas par dažādi interpretējamām. Švābe un Arbuzovs ir vie-

nās domās par to, ka Livonijas atzara mestri formāli nebija impērijas firsti un līdz 1525. gadam arī nevarēja būt, kas gan viņiem netraucēja politiskajās cīņās izmantot tiešu ķeizara atbalstu. Taču arī virsmestra kā impērijas firsta statuss minētajā kontekstā bija šaubīgs un balstīts faktiski vienīgi uz ieražu tiesībām.⁴³ Līdz ar to Vācu ordeņa Livonijas atzara saistība ar impēriju šajā ziņā bija ļoti komplicēta.

Iepriekš izklāstītais rāda, cik tomēr milzīga nozīme it kā juridiski skaidri noteikto lēņa attiecību praktiskajā lietojumā bija iesaistīto pušu subjektīvajai attieksmei un politiskajai ieinteresētībai. To atzīst arī minētie pētnieki.⁴⁴ Tas gan, kā jau teikts, neiespaido kopējos secinājumus par Livonijas piederību impērijai. Tādējādi jautājuma traktējums izrādās stipri pretrunīgs. No vienas puses, tas ir stingri dokumentu frazeoloģijā balstīts un kategorisks. No otras puses, atsevišķu detaļu vērtējumā elastīgs un kritisks, tādējādi pirmo diezgan stipri sašūpojot. No tā var secināt, ka ar šo tēmu saistītās problēmas un neskaidrības ir apzinājušies kā Arbuzovs un Švābe, tā arī viņu sekotāji, tikai nav uzskatījuši par nepieciešamu atkāpties no autoritāšu iedibinātiem uzskatiem.

Subjektīvā faktora nozīmīgo lomu Livonijas un impērijas savstarpējo attiecību veidošanā apliecina notikumu pavērsiens 16. gadsimta pirmajā pusē, kad ārējā apdraudējuma radīta politiskā ieinteresētība Livonijas zemeskungiem lika aktivizēt sakarus ar impēriju un ķeizaru. Bīskapi vērsās ar lūgumu pie ķeizara un 1521. gada Vormsas reihstāgā saņēma investitūru apliecināšus dokumentus, tātad tika atzīti par impērijas firstiem.⁴⁵ Arī mestrs Volters fon Pletenbergs (*Volter von Plettenberg*) kopš 1520. gada⁴⁶ enerģiski tiecās iegūt šādu apliecinājumu un saņēma to, visticamāk, 1530. gada Augsburgas reihstāgā uz 1526. gadā Špeierā sastādīta dokumenta pamata.⁴⁷ Lēni vēlāk atjaunoja nākamie mestri Hermanis fon Brigenejs (*Hermann von Brüggenei*) 1536. gadā, Johans fon der Reke (*Johann von der Recke*) 1542. gadā, Heinrihs fon Gālens (*Heinrich von Galen*) 1556. gadā.⁴⁸ Vilhelms fon Firstenbergs (*Wilhelm von Fürstenberg*) pirmais esot lietojis firsta titulu "Mēs, no Dieva žēlastības".⁴⁹ Šajā laikā bīskapi un mestri veica ikgadējos maksājumus impērijas kamertiesas uzturēšanai, kurā sakarā ar Livoniju bija ierosināts ap 30 procesus, mestri sūtīja savus pārstāvjus uz reihstāgiem, Livonijas landtāgi atsaucās uz impērijas likumiem (1495. gada turku nodokli, 1530. gada policijas likumu, 1532. gada krimināllikumu – t.s. Karolīnu).⁵⁰ Pēc aplūkojamā pētnieciskā virziena pārstāvju domām, šie fakti apliecina, ka noteiktos apstākļos tikušas

aktualizētas attiecības Livonijas un impērijas starpā, kas principā kā tādas pastāvējušas jau kopš 13. gadsimta.⁵¹ Faktam, ka 1512. gada un 1525. gada impērijas reformas neparedzēja Livonijas iekļaušanu impērijas administratīvajos apgabalos, izšķiroša nozīme piešķirta netiek.⁵²

Jaunākā vācu historiogrāfija cenšas skatījumā uz Livonijas un impērijas attiecību problēmu ienest svaigas vēsmas, atbrīvojot to no dažiem vācbaltiešu pētnieciskās tradīcijas radītajiem un no tās izaugušajiem stereotipiem. Paturot uzmanības centrā lēņa attiecību apliecinājumus,⁵³ šie autori sāk uzdot jautājumus par to dziļāko saturu. Pirmos soļus šajā virzienā spēris Ernsts Pīcs un viņa domubiedri 20. gadsimta 70. gados, uzdodot jautājumus par Livonijas teritorijas pārvaldītājiem izsniegto lēņa un aizbildniecības dokumentu reālo segumu un apšaubot to praktisko jēgu konkrētajos apstākļos.⁵⁴

Pīca aktualizētās problēmas izraisīja diskusiju. Tās ietvaros atklājās virkne jaunu rakursu, no kuriem iespējams vērtēt Livonijas un impērijas attiecības. Uzmanības centrā nonāca jautājums par to, vai mēs vispār adekvāti izprotam karaļa/ķeizara vai pāvesta izdotu dokumentu izdošanas cēloņus, mērķus un juridiskās un praktiskās sekas viduslaiku apstākļos, kā arī par to, kā pareizi šādi dokumenti būtu saprotami un vērtējami.⁵⁵ Diskusijas ietvaros tika izteikti dažādi secinājumi par Livonijas piesaistes pakāpi impērijai: "Livonija tiesiski nav uzskatāma par impērijas daļu", bet gan marku,⁵⁶ tā bija impērijas apgabals (*Großlandschaft*), kaut klasiskam impērijas sastāvdaļas raksturojumam neatbilda,⁵⁷ savstarpējās saites, kaut vājas praksē, veidojās atbilstoši sava laika modelim, un "uz jauno laiku sliekšņa Livonija jebkurā gadījumā uzskatāma par impērijas provinci."⁵⁸

Visi minētie pētījumi izceļas ar niansētu attieksmi pret pētāmo tēmu, un tajos pārstāvētie viedokļi ir detaļās argumentēti. Autori ieņem elastīgu pozīciju un ir gatavi nepieciešamības gadījumā pārvērtēt novecojušus uzskatus. Pats galvenais – iedziļināšanās Livonijas un impērijas attiecību niansēs, kāda tā atrodama diskusijas rakstos, neatkarīgi no autora uzskatiem jautājumā – bija vai nebija Livonija impērijas sastāvdaļa – nepārprotami veicina atkāpšanos no formāli juridiska skatījuma uz tēmu un vēsturisku pieeju tai. Kopumā kļūst skaidrs, ka vienkāršota atbilde nav iespējama. Jāpiekrīt Viloveita svarīgākajai atziņai, ka galvenais domstarpību cēlonis šajā jautājumā ir "nesaprašanās starp vēsturisku un juridisku domāšanu".⁵⁹

Ja problēmai pietiek vēsturiski, kļūst redzams, ka pilnīgi noteikti nav iespējams vērtēt Livonijas un impērijas attiecības viduslaikos ar

mūsdienu politisko un juridisko kategoriju palīdzību. Ikviena atbilde sevī ietver obligātu nepieciešamību skaidrot šo jautājumu, stingri rēķinoties ar pētāmajā laikmetā valdījušo izpratni par pastāvošo politisko un juridisko sistēmu. Konkretizēts priekšstats par Livonijas un impērijas attiecībām 16. gadsimta vidū, ko piedāvāt ir šā raksta nolūks, varētu paplašināt izpratni par tām ne tikai kā par aplūkojamā laika posma politiskās dzīves parādību, bet arī mudināt uz iegūto rezultātu salīdzinājumu ar viduslaikiem un tādējādi palīdzēt izgaismot šīs sarežģītās problēmas būtību.

PRŪSIJAS HERCOGA ARHĪVA DOKUMENTI PAR LIVONIJAS UN IMPĒRIJAS SAVSTARPĒJĀM ATTIECĪBĀM 16. GADSIMTA VIDŪ

Aplūkojamais regestu kopums par impērijas un Livonijas attiecībām ietver saturiski daudzpusīgu un formas ziņā daudzveidīgu informāciju. Tur atrodamas vēstules un pielikumi pie tām, instrukcijas, manifesti, oficiāli iesniegumi, ziņojumi, rezolūcijas. To autori (vai personas, kuru vārdā teksti sarakstīti) vairumā gadījumu ir Livonijas zemeskungi un kārtu pārstāvji, Prūsijas hercogs, Polijas un Dānijas karaļi, Ziemeļvācijas firsti, Vācu impērijas ķeizars, kā arī visu minēto amatpersonas, padomnieki, sūtņi un pilnvarotie. Livonijas un impērijas savstarpējo saistību un attiecības avoti atspoguļo gan tiešā, gan netiešā veidā – avotos atrodama gan personu vai institūciju konkrēti formulēta attieksme pret Livonijas un impērijas savstarpējām politiskajām saitēm, gan arī par šo to ļauj nojaust attiecīgo personu vai institūciju konkrētās situācijās ieņemtā nostāja. Turklāt jāņem vērā, ka par Livonijas un impērijas abpusējo saistību var spriest ne tikai no iesaistīto pušu vārdiem un darbiem epizodēs, kas skar abpusējās attiecības. Pastarpināti to atspoguļo arī uzmanība, kādu Livonijas pārstāvji veltīja impērijas ārpolitikas un jo īpaši iekšpolitikas nianšēm, kā arī viņu attieksme pret ķeizaru un impēriju salīdzinājumā ar attieksmi pret citiem ietekmīgiem, Livonijas likteņa veidošanā iesaistītiem monarhiem un viņu valstīm. Līdz ar to diezgan plašā spektrā iespējams konstatēt, kādā veidā un kādā pakāpē Livonijas varas pārstāvji izjuta savu saistību ar impēriju un kā tā izpaudās praksē. To rāda gan ķeizara un impērijas kā politiska lieluma vērtējums, gan dažādas saskarsmes formas, gan attieksme pret abpusējām attiecībām vārdos un rīcībā.

Redzams, ka livonieši savu uzmanību impērijai pievērša ne tikai tajos brīžos, kad bija risināmas kādas konkrētas abpusēju attiecību problēmas, un darīja to ne tikai šo problēmu tiešajā kontekstā. Viņus interesēja reihstāgā apspriežamās aktualitātes, impērijas ārpolitiskās aktivitātes, attiecības impērijas kārtu starpā un dažādas citas impērijas iekšējās un ārējās politikas detaļas.⁶⁰ Visbiežāk tādi jautājumi tika iztirzāti arhibīskapa Vilhelma (*Wilhelm von Brandenburg*) un hercoga Albrehta sarakstē, turklāt kā patstāvīgas, ar pārējo vēstules saturu tieši nesaistītas tēmas. Tajā pašā laikā aplūkojamajā avotu kopumā nav atrodama līdzīga interese par Polijas vai Dānijas politikas izpausmēm, kas neskar Livoniju. Šis apstāklis liek minētās norādes uztvert kā pirmo netiešo apliecinājumu tam, ka Livonija izjuta sevi kā ar Vācu impēriju saistītu. Tomēr jāatzīst, ka aplūkotais jautājums būtu speciāli jāpēta tuvāk.

Īpaši interesanta ir tā avotu daļa, kas jau konkrēti atspoguļo ordeņa, Rīgas arhibīskapa un citu Livonijas bīskapu pausto izpratni par Livonijas un Vācu impērijas savstarpējo saistību un attiecībām, kā arī parāda kontekstus, kādos šī tēma tika izmantota diplomātiskajās cīņās. Visumā šajā laikā, kad Livonija pašsaglabāšanās vārdā centās iegūt no impērijas kādu praktisku atbalstu, tās pārstāvji vairumā gadījumu tiecās afišēt saikni ar impēriju, atsaukties uz to kā uz Livonijas virsvaru un apelēt pie ķeizara un impērijas interesēm. Tomēr, ieskatoties, kādos konkrētos politiskos kontekstos šī tēma tika cilāta, cik intensīvi tas tika darīts, ar kādas argumentācijas palīdzību viedokļi aizstāvēti, paveras visai raiba aina. Livonijas zemeskungu un kārtu postulētā pozīcija ir atkarīga no to atšķirīgajiem, dažkārt pat diametrāli pretējiem politiskajiem mērķiem un sarežģītajām savstarpējām attiecībām.

Ordenis līdz 1561. gadam izcēlās ar to, ka centās īpaši stingri aizstāvēt uzskatu par Livonijas piederību impērijai un Vācu impērijas ķeizaru kā Livonijas virsvaru. Ordeņa vadība un diplomātiskie pārstāvji uzsvēra, ka kārtība Livonijā ir līdzīga kārtībai Vācijas firstu valstīs, tajā spēkā ir ķeizariskais zemes miers, reihstāga apstiprināti likumi un ka neviens no ārpuses (domāti kaimiņu monarhi, uz kuru kā Livonijas bīskapiju aizbildņu atbalstu strīdos ar ordeni cerēja tā sāncensis Rīgas arhibīskaps) nav tiesīgs iejaukties Livonijas un impērijas kopīgajās lietās. Rīgas arhibīskaps ar saviem atbalstītājiem bieži tika tēlots kā minētās kārtības grāvējs, respektīvi, ķeizara un impērijas tiesību Livonijā ienaidnieks, kas līdz ar to nostājas arī pret Livonijas kārtu gribu.⁶¹

Interesanta ir ordeņa izmantotā argumentācijas sistēma, kurā nozīmīga vieta ierādīta vēsturiskajām saknēm. Tā, piemēram, strīdos par 1546. gada Valmieras recesa⁶² leģitimitāti ordenis atsaucās uz savas pozīcijas pamatošanai izdevīgu 16. gadsimta dokumentu – šā paša 1546. gada recesa vai 1551. gada ķeizara Kārļa V (*Karl V.*) privilēģijas – ģenētisko saistību ar 13. gadsimtā ķeizaru izdotām investitūrām un bullām. Turklāt šajā sakarībā pieminēti tikai tie dokumenti, kas stiprināja paša ordeņa pozīciju. Piemēram, tika uzsvērts, ka Livonijas sistēmas pamatā ir ķeizara Frīdriha II 1245. gada privilēģija, bet reizē ne ar vienu vārdu nebija pieminēti Livonijas bīskapu aplēņošanas dokumenti. Ordenis arī pastāvīgi centās likt vienlīdzības zīmi starp ordeņa zemēm un visu Livoniju. Tas arī atzīmēja, ka kristianizācijas laikā “ar Livoniju investēti un privilēģēti” dižciltīgie, bruņinieki un pilsētas – bīskapi šajā sakarībā pieminēti netika.⁶³

Līdzīgi vēsturiskus argumentus labprāt izmantoja arī citi Livonijas iekšējos konfliktos iesaistītie, tikai izvēlējās attiecīgi tādus, kas palīdzēja aizstāvēt viņu pozīciju. Tā, lai pamatotu vācu firstu iejaukšanos Livonijas lietās, impērijas kārtu pārstāvji Livonijas kristianizācijas nopelnus pierakstīja kūrfirstiem, firstiem un grāfiem.⁶⁴ Savukārt arhibīskaps, lai attaisnotu Polijas un Dānijas karaļu iniciatīvas Livonijas sakarā, neapmierinājās tikai ar norādēm uz minēto monarhu kā Rīgas arhibīskapijas aizbildņu statusu, bet arī uzsvēra, ka Livonijas kristīšanās lieli nopelni bijuši arī karaļiem.⁶⁵ Kopumā tomēr tieši ordenis bija tas, kurš kā politiskās cīņas līdzekli aktīvi izmantoja iestāšanos par ķeizara un impērijas tiesībām un interesēm Livonijā, jo tādējādi tam bija iespējams diskreditēt savu konkurentu Rīgas arhibīskapu, apvainojot viņu likumu un kārtības pārkāpšanā.

Pret šiem ordeņa argumentiem vērsās tā galvenais politiskais sāncensis – Rīgas arhibīskaps Vilhelms un viņa pārstāvji. Piemēram, 1556. gada Valmieras landtāgā viņi, pēc būtības neapstrīdot Livonijas saistību ar impēriju,⁶⁶ norādīja, ka ordeņa piesauktie pierādījumi ir šaubīgi, jo attiecīgie dokumenti vai nu nav saglabājušies oriģinālā, vai tos par spēkā neesošiem padarījuši vēlāki lēmumi un to sākotnējai jēgai pretēji orientētas darbības, vai tie nav attiecināmi uz pārējo Livoniju ārpus ordeņa zemēm vai arī vispār uz lietu neattiecas. Tāpat ordenim tika pārņemts, ka tas attiecības ar ķeizaru un impēriju veidojot aizmuguriski, neinformējot par to arhibīskapu un arhibīskapijas kārtas.⁶⁷ Tādējādi arhibīskapa puse, cenšoties sakompromitēt savu sāncensi, apšaubīja to argumentu patiesumu, uz kuriem balstījās

ordeņa konstruētā vīzija par ordeni kā tās kārtības sargātāju, atbilstoši kurai Livonija saprotama kā daļa no Vācu impērijas. Līdz ar to negribot tika diskreditēta Livonijas saistība ar impēriju principā, jo par šo attiecību vēsturisko pamatu izvērstā diskusija lika zināmā mērā kritiski skatīties arī uz sava laika Livonijas un impērijas attiecību leģitimitāti.

Tikmēr ordeņa pozīcijā jūtama spēka apziņa. Ir skaidri redzams, ka ordenis bija ieinteresēts tēlot Livoniju kā neatņemamu impērijas daļu un sevi kā ķeizara un impērijas tiesību aizstāvi tajā. Šajā nolūkā bija izstrādāta pamatos nemainīga koncepcija ar noteiktu argumentu kopumu, ko ordenis proklamēja un aizstāvēja publiskajā telpā. Tā sevi ietvēra politisko pretinieku iztēlošanu par ķeizariskā zemes miera un impērijas iekšējās kārtības grāvējiem. No domstarpībām par Kārļa V izdoto bullu (ordenis atsaucas uz šo dokumentu, bet arhibīskaps pārmet, ka par tādu nav informēts, un pat apšaubā tā pastāvēšanu vispār) noprotams, ka arī 16. gadsimtā turpinājās viduslaikos ierastā prakse, kad Livonijas zemeskungi centās separāti apgādāties ar kādas virsvaras izsniegtām privilēģijām un izmantot tās kā priekšrocību pret politiskajiem sāncensiem.⁶⁸

Ordeņa un arhibīskapa diskusijās parādās vēl viena nozīmīga tēma, kas izgaismo sava laika izpratni par impērijas būtību. Arhibīskapa puse pārmet, ka ordenis, savtīgu nolūku vadīts, ar savu rīcību vērsas pret vācu firstu interesēm.⁶⁹ Runa ir par Brandenburgas, Mēklenburgas un Pomerānijas firstiem, kuru iecelšanu kopā ar Dānijas, Zviedrijas un Polijas karaļiem par Rīgas arhibīskapijas protektoriem un konservatoriem ķeizars no jauna bija apstiprinājis 1521. gadā.⁷⁰ Ordeņa centieni diktēt noteikumus arhibīskapam un ieņemt noteicošo pozīciju Livonijā tika kvalificēti kā minēto firstu interešu aizskārumi. Interesantā kārtā atbildei uz šāda veida pārmetumiem ordenis postulēja, ka atsaukšanās uz vācu firstu interesēm attiecīgi mazinot impērijas tiesības un aizskarot tās intereses.⁷¹ Ordenis, šķiet, nepamanīja, ka tādējādi tā pozīcija nonāca zināmā loģiskā pretrunā ar impērijas uzbūves principiem, vai arī izvēlējās šo faktu ignorēt politisku apsvērumu dēļ. Tas viss kopumā norāda uz ievērojamu subjektīvā faktora lomu šīs tēmas interpretācijā.

Livonijas bīskapi ilgstoši atturējās atbalstīt arhibīskapa pozīciju un visbeidzot 1556. gada landtāgā noslēdza savienību ar ordeni. Tad arī tika sagatavota kopīga rezolūcija par attieksmi pret arhibīskapa Vilhelma piekopto politiku. Tajā (un turpmākajā bīskapu nostājā)

tiek pausts ordeņa viedoklis, izmantoti ordeņa iecienītie argumenti un līdzīgi, kā to dara ordenis, skaidrots, ka Livoniju pirms vairākiem gadsimtiem kristianizējuši un ieguvuši savā rīcībā dižciltīgie, bruņinieki un pilsētas, tad pāvesti un ķeizari to inkorporējuši Svētās Romas impērijas sastāvā, bet Frīdrihs II 1245. gadā ar savu privilēģiju ordeņa mestram piešķīris līdzīgas brīvības un varu kā vācu firstiem viņu teritorijās. Sevišķi uzsvērts, ka vēlāk ķeizari to visu atkārtoti apstiprinājuši, tāpēc neviens cits valdnieks nav tiesīgs šīs attiecības mainīt. Tādējādi kā nelikumīgi kvalificēti arhibīskapa un viņa sabiedroto centieni panākt reģiona monarhu iejaukšanos Livonijas iekšējos konfliktos. Norādīts arī, ka Livonijai kā impērijas loceklim jāpakļaujas 1548. gadā Augsburgā noslēgtā zemes miera prasībām. Visu teikto nostiprinot, vēl īpaši pasvītrots, ka arī arhibīskapija ir tieši pakļauta impērijai.⁷² Pēc visa spriežot, cēlonis šādai Livonijas kārtu nostājai meklējams reālajā spēku samērā, kur ordenim tobrīd piederēja neapšaubāms pārsvars. Jādomā, zināmu lomu spēlēja arī bailes no jau tā sarežģītā Livonijas stāvokļa destabilizācijas arhibīskapa Vilhelma piekoptās visai avantūristiskās politikas iespaidā. Iespējams, sava nozīme bija vēl tam, ka Vilhelma uzņemtais politiskais kurss pirmām kārtām kalpoja viņa radnieku, nevis Livonijas interesēm.

Interesanti, ka politiskie centieni, ko Livonijas zemeskungi izvērta 16. gadsimta vidū – aizbildņa un aizstāvja meklējumi ārējo draudu apstākļos un mēģinājumi iesaistīt reģiona monarhus arī Livonijas iekšējo problēmu risināšanā, noveda pie tā, ka jautājums par pašreizējo un turpmāko piederību impērijai tika izvirzīts arī atklāti – kā publiski apspriežama problēma. Arhibīskapa Vilhelma politiskās aktivitātes lika gan viņam pašam un citiem notikumos iesaistītajiem, gan arī vērotājiem no malas izteikt spriedumus par arhibīskapijas statusu impērijā un uzdot jautājumus par tās turpmāko palikšanu impērijas sastāvā. Vilhelma plānos interesantā kārtā, kā noprotams, ietilpa nolūks iegūt Polijas karaļa aizbildniecību un aizstāvību, izmantot viņa palīdzību koadjutora lietas nokārtošanā Brandenburgas namam izdevīgā veidā, bet tajā pašā laikā tomēr saites ar impēriju nesaraut.⁷³ Viņš pat pieļāva, ka impērija varētu izpirkt no Polijas karaļa mājas un citas materiālās vērtības, ko arhibīskapija tam ieķīlātu kā kompensāciju par atbalstu un aizsardzību, – tātad, ka impērija savā ziņā finansētu darbības, kas ir pretrunā ar arhibīskapijas kā impērijas daļas statusu.⁷⁴ Šāda nostāja liecina, ka, no vienas puses, pakļautība vairākām virsvārām, iespējams, netika saprasta kā savstarpēji izslēdzoša.

No otras puses, pašu arhibīskapijas pārstāvju citkārt izteiktās bažas un oponentu paustie pārmetumi rāda, ka uz šo jautājumu tomēr varēja skatīties arī no pretējām pozīcijām – uzskatīt, ka, pieņemot aizsardzību no kādas citas monarhijas, saikne ar impēriju tiek zaudēta. Taču pats galvenais no pētnieka viedokļa – nepārprotami redzams, ka jautājums nebija viennozīmīgi skaidrs arī laikabiedriem: liela vieta tika ierādīta tēmas interpretācijām, un daudz kas bija atkarīgs no iesaistīto pušu subjektīvās nostājas un iespējām aizstāvēt vai pat uzspiest savu viedokli.

Kopumā laikabiedri principā pieļāva, ka arhibīskapija teorētiski varētu no impērijas atdalīties. Neskatoties uz to, arhibīskaps un viņa sabiedrotie tomēr nopietni rēķinājās ar impērijas viedokli, atsaucās uz ķeizara piešķirtajām regālijām un ķeizara autoritāti, izteica cerības, ka impērijas lēnis tiks saglabāts.⁷⁵ Vilhelma partija apgalvoja, ka negrib nošķirties no impērijas, bet reizē arī piedraudēja, ka tas var notikt, ja ķeizars un impērija atstās arhibīskapijas intereses novārtā. Šajā sakarībā tika piesauktas arī nācīgas intereses, kas aplūkojamajā laika posmā ir salīdzinoši novatorisks arguments.⁷⁶ Ordenis no savas puses nešaubīgi atzina Rīgas arhibīskapu par impērijas “kārtu un locekli”.⁷⁷ Pretinieki, protams, apsūdzēja arhibīskapu, ka viņš cenšas atraut arhibīskapiju no impērijas un ar to apdraud visu Livoniju.⁷⁸ Uz to arhibīskaps apgalvoja, ka ir gatavs atbildēt par savu rīcību paša sirdsapziņas, Svētās Romas impērijas un visas kristietības priekšā.⁷⁹

Zīmīgi šķiet tieši tas, ka par iespējamo atdalīšanos runāja atklāti, kas parāda, ka tā bija apspriešanas vērtā problēma. Laikabiedri pieļāva, ka noteiktos apstākļos Livonija vai tās daļa uz vienaspusēja lēmuma pamata varētu atteikties no impērijas kā savas virsvaras. Arhibīskapa darbības un izteikumi tika vērtēti tieši šādā kontekstā. Savukārt, apstākļiem mainoties, 1561. un 1562. gadā nu jau paša ordeņa un tā mestra lietotā argumentācija sakarā ar pāriešanu Polijas-Lietuvas paspārnē rāda, cik plaša telpa abu pušu attiecībās bija ierādīta to subjektīvai interpretācijai.⁸⁰ Nav šaubu, ka visos minētajos apgalvojumos sava vieta ir formālai retorikai, sava – diplomātiskam aprēķinam,⁸¹ tomēr šādu tēmu cilāšana pati par sevi liek saprast, ka Livonijas un impērijas attiecības bija diezgan nenoteiktas un zināmā mērā atkarīgas no iesaistīto pušu attieksmes. Piesauktie argumenti rāda, ka tajās ir konstatējami gan tipiski lēņa attiecību momenti – abpusēji pienākumi un sankciju draudi par to nepildīšanu, gan arī

agrīni modernajai valstij raksturīga izpratne par valsts nedalāmību, monarha autoritāti un nācijas interesēm.

Salīdzinājumam ir lietderīgi iepazīties ar pretējās puses – ķeizara un impērijas – attieksmi pret Livoniju. To visbiežāk atspoguļo dokumenti, kas Livonijas lietu sakarā sastādīti karaļa Ferdinanda (*Ferdinand I.*) vārdā. No vienas puses, no šiem dokumentiem ir nepārprotami redzams, ka impērijas vadība vienmēr centās akcentēt domu: Livonija ir impērijas sastāvdaļa. Vispirms jau par to liecina dokumentos izmantotā retorika – Livonijas iedzīvotāji dēvēti par impērijas pavalstniekiem, pret Livoniju attiecas kā pret impērijai piederošu teritoriju, kaimiņu monarhu iniciatīvas ar Livoniju saistītos jautājumos vērtētas kā nepamatota iejaukšanās no ārpusē, impērijas likumi postulēti kā Livonijā spēkā esoši, iekšējie konflikti Livonijā – kā impērijas mieru apdraudoši.⁸² Šāda attieksme ir simptomātiska, tā liecina, vismaz vārdos, par nopietniem ķeizara un impērijas centieniem spert soli teritoriālās konsolidācijas virzienā, jo vēl 16. gadsimta sākumā pat Prūsijas Albrehtam (tobrīd Vācu ordeņa virsmestram) kopīgi ar ķeizaru nācās pielikt īpašas pūles, lai impērijas pārvaldes institūcijas uztvertu ordeni kā pilntiesīgu impērijas locekli.⁸³ Līdz ar to impērija uzstājās kā vara, kam ir tiesības regulēt un kontrolēt norises Livonijā: zemeskungiem un kārtām tika atgādināts par viņu pienākumu būt paklausīgiem, impērijas vadība norīkoja īpašus pārstāvjus noregulēt Livonijas iekšējos konfliktus un atjaunot kārtību, norādījumi Livonijas varas pārstāvjiem izteikti pavēles formā, detalizēti nosakot veicamos pienākumus un to izpildes kārtību.⁸⁴ Arī impērijas akceptētie nodokļi Livonijā tika uzskatīti par spēkā esošiem, un par tajos iekasētās naudas pielietojumu lēma impērijas reihstāgs.⁸⁵

No otras puses, iepriekš minētā, vārdos paustā impērijas ieinteresētība Livonijas problēmu risināšanā nebūt nebija pastāvīga un visās situācijās pašsaprotama. Par impērijas atbalstu un pat par Livonijas jautājumiem veltītu uzmanību pie ķeizara un reihstāgā Livonijas pārstāvjiem bija nemītīgi jācīnās, un šie centieni ne vienmēr beidzās ar pozitīvu rezultātu. Var just, ka interesi par Livoniju un attieksmi pret to iespaidoja dažādi blakus faktori, piemēram, citu impērijas locekļu intereses izrādījās prioritāras salīdzinājumā ar Livonijas interesēm.⁸⁶ Arī ārpolitikā impērija parasti neuzvedās kā atbildīga par Livoniju, t.i., tā nerūpējas par Livonijas kā sev piederīgas teritorijas aizsardzību, kas īpaši aktuāli kļuva līdz ar karadarbības sākumu 1558. gadā. Livonieši gan meklēja palīdzību un atbalstu pie impērijas un ķeizara, taču,

pēc visa spriežot, to nesaņēma vai saņēma katastrofāli nepietiekamā apjomā.⁸⁷ Jāatzīmē, ka šajos atbalsta, palīdzības un aizsardzības meklējumos Livonijas intereses aizstāvēja ne tikai pozitīvā iznākumā tieši ieinteresētie vācu firsti (Mēklenburgas un Pomerānijas hercogi, Brandenburgas nama pārstāvji un pat ar impēriju konfliktējošais Prūsijas hercogs), bet to darīja arī Polijas un Dānijas karaļi, turklāt Livonijas pārstāvji bija spiesti par viņu protekciju aktīvi rūpēties.⁸⁸ Šādas nianšes liek ar zināmu piesardzību raudzīties uz vārdos deklarēto impērijas un Livonijas politisko vienotību, t.i., paturēt prātā laikmeta specifiku – to, ka formālās juridiski politiskās saites praksē varēja nozīmēt arī stipri distancētas attiecības. Turklāt te arī jānošķir agrajai modernajai valstij raksturīgā centralizācijas principus aizstāvošā retorika no reālajām rīcības iespējām, kuru robežas noteica gadsimtos veidojušās tradīcijas un tā brīža politiskais spēku samērs.

Livonijas attieksmi pret impēriju savā ziņā raksturo arī apelācijas pie impērijas varas institūcijām un pašu nostāja pret tādu praksi. Kopumā mestri, arhibīskaps un bīskapi visai intensīvi centās iesaistīt ķeizaru un impērijas iestādes savstarpējo attiecību kārtošānā. No situāciju konteksta un komentāriem var saprast, ka impērijas varas institūcijas (kamertiesa, reihstāgs, tā komisāri un komisijas) tika vērtētas kā subjekti, kam pieder tiesības lemt lietas, kas attiecas uz Livoniju, un kam ir arī tiesības izmantot zināmu varu, lai ietekmētu norises tajā. Šajā laikā, kad ordenis konfliktēja ar Rīgas arhibīskapu gan par kārtību Livonijas iekšienē, gan par ārējās politikas virzieniem un īstenošanas metodēm, visbiežāk tieši mestri bija tie, kas izmantoja iespēju vērsties pie impērijas varas institūcijām, lai apsūdzētu arhibīskapu un pieprasītu viņu ietekmēt.⁸⁹ Arhibīskaps sūdzējās retāk un, cik var spriest, ne tik konsekventi un ne tik enerģiski.⁹⁰

Situācijās, kad impērijas varu mēģināja izmantot kā lokālu domstarpību risināšanas līdzekli, argumentācijā un retorikā tika pasvītota konfliktējošo pušu piederība impērijai, “vaininieka” pārkāpumi pret impērijas kārtību un likumiem, Livonijas pienākums pakļauties ķeizara un impērijas kamertiesas lēmumiem, kā arī izteikta cerība, ka impērija ar savu autoritāti un spēku iejauksies strīdu noregulēšanā. Arī Livonijas lietās ieinteresētie vācu firsti iesaistīja ķeizaru un impērijas varas iestādes Livonijas problēmu noregulēšanā.⁹¹

Ordenis savos formulējumos par likumpārkāpumiem, kurus tas piedēvēja arhibīskapam, bija ļoti agresīvs un kategorisks – līdz pat prasībai atcelt arhibīskapu no amata viņa noziedzīgās darbības dēļ.⁹²

Arhibīskapa partija vairāk nodarbojās ar pārspriedumiem par tiesībām izmantot impērijas varas institūciju atbalstu cīņā pret konkurentiem un iespējām, ko piedāvā impērijas likumi šajā ziņā. Tīri praktiski, ciktāl arhibīskaps cīņā pret ordeni centās izmantot impērijas varas institūcijas, galvenokārt tas nozīmēja sev draudzīgu impērijas kārtu atbalsta meklējumus.⁹³ Arhibīskaps un viņa atbalstītāji vispār vairāk paļāvās uz kaimiņu monarhu diplomātisko ietekmi un pat iespējamo militāro iejaukšanos nekā uz impērijas varas iestādēm, par ko arhibīskapam izcēlās nopietnas domstarpības ar ordeni un Livonijas landtāga vairākumu.⁹⁴ Noprotams, ka šādu nostāju diktēja spēku samērs Livonijā un Vilhelma uzņemtā politiskā kursa specifika. Uzreiz jāatzīmē, ka neatkarīgi no detaļām katrā konkrētajā situācijā tieši šis respekts pret impērijas varas institūcijām visuzskatāmāk izgaismo Livonijas saistību ar impēriju. Šajā ziņā attieksme pret impēriju un ķeizaru acīmredzami atšķiras no attieksmes pret citām reģiona monarhijām un to valdniekiem.

Livonijas varas pārstāvji savu interešu aizstāvībai centās izmantot arī Dānijas, Polijas, ietekmīgu vācu teritoriālo valstu un Prūsijas, retāk Zviedrijas valdnieku un kārtu autoritāti un atbalstu. Galēji saasinātās situācijās viņi cerēja pat uz militāru iejaukšanos.⁹⁵ Īpaši lielas cerības šajā ziņā tika liktas uz valdniekiem, kas skaitījās Livonijas aizbildņi. Viņus regulāri aicināja ietekmēt norises pašā Livonijā un dažādus diplomātiskos procesus saistībā ar tām. Taču – vien kā spēcīgus kaimiņus, kam ir zināmas līdzīgas lemsšanas tiesības pār Livoniju. Tikmēr saikne ar impēriju uz šā fona izceļas tieši ar minēto sadarbību ar valsts varas institūcijām.

Minētais nenoliedzami signalizē, ka impērija, no Livonijas viedokļa skatoties, bija kas vairāk nekā tikai respektējama, turklāt ar universālās varas autoritāti apveltīta monarhija. Livonija 16. gadsimta vidū jutās ar impēriju institucionāli saistīta. Nav tā, ka tikai impērija no savas puses, savtīgu interešu vadīta, tēlotu Livoniju kā sev piederīgu. Tomēr tajā pašā laikā redzams, ka Livonijas varas pārstāvji varēja izvēlēties, vai un kādā mērā šo institucionālo saikni ar impēriju praktiski izmantot. Konkrēto izvēli noteica politiskā situācija.

Arī pēc tam, kad Livonija bija pakļāvusies Polijai-Lietuvai, sakari ar impēriju pilnībā nepārtrūka. Prūsijas Albrehts uzstājīgi atgādināja jaunajam Kurzemes un Zemgales hercogam, ka jāsūta lietpratīgi pārstāvji uz impērijas reihstāgu, lai novērotu tur uz Livoniju attiecināmu lietu apspriešanu, argumentētu Livonijas izvēli attiecībā uz virsvaras

maiņu un atspēkotu pret pašu Gothardu vērstos pārmetumus.⁹⁶ Gothards Ketlers gan centās izvairīties no ciešākas saskares ar impērijas varas iestādēm un paļāvās uz to, ka viņa pozīcija ir pietiekami izskaidrota viņa vārdā izplatītajā “Apoloģijas” rakstā.⁹⁷ Jebkurā gadījumā ievēribu pelna vispārējais tā brīža uzskats, ka Livonijas atdalīšanos iespējams ar impēriju mierīgi apspriest un ka jaunizveidotās, Polijai-Lietuvai pakļautās hercogistes pārstāvji bez problēmām var piedalīties reihstāga sēdēs. Laikabiedru izpratnē ķeizara un impērijas tiesības piedalīties bijušās Livonijas lietu iespaidošanā nebeidzās līdz ar tās nonākšanu citas virsvaras aizbildniecībā. To apliecina arī Prūsijas mēģinājumi 1568. gadā ietekmēt Dānijas prinča Magnusa (*Magnus*) Livonijas afēras gaitu bailēs, ka viņš varētu pieprasīt no ķeizara un impērijas Livoniju kā mantojamu lēni.⁹⁸ Redzams, ka ķeizara lemšana par Livonijas statusu pat pēc visa, kas notika 1561./1562. gadā, tiktu uzskatīta par pieņemamu. Te gan jāatceras arī, ka laikabiedru attieksmi pret Vācu Romas impēriju – tās vietu Eiropas politiskajā sistēmā un no tās izrietošajām tiesībām un pienākumiem – joprojām turpināja iespaidot viduslaikos izstrādātā koncepcija par ķeizaru kā visu kristiešu augstāko laicīgo valdnieku.⁹⁹ Sarežģītās attiecības raksturo arī paša ķeizara Ferdinanda I izteikumi vēstulē Mēklenburgas Kristofam jau pēc Pakļaušanās līguma parakstīšanas, kas pauž gan respektu pret Livonijas tiesībām pieņemt lēmumu par aiziešanu no impērijas, gan reizē arī cerību, ka tā varētu vēl pārdomāt, turklāt kā arguments piesaukts vienīgi veselais saprāts un zemes stratēģiskās intereses, nevis kādi tiesiski akti.¹⁰⁰ Minētais turpina izgaismot Livonijas un impērijas savstarpējo attiecību relatīvo raksturu un to nepārprotamo atkarību no abu pušu gribas.

SECINĀJUMI

Aplūkotais avotu materiāls vedina uz divām galvenajām atziņām: Livonijas saistība ar impēriju 16. gadsimta vidū izpaudās stipri komplicēti, un arī laikabiedru attieksme pret šo jautājumu nav bijusi viennozīmīga.

No vienas puses, mēs redzam, ka vārdos tika uzturēts spēkā priekšstats par Livoniju kā impērijas sastāvdaļu, Livonijas zemeskungi kā impērijas firstiem un Vācu nācījas Svētās Romas impērijas ķeizaru kā Livonijas virsvaru. Livonijas pārstāvji apliecināja padevību ķeizaram un impērijai, uzsvēra no ķeizara iegūtās privilēģijas un titu-

lus, piesaistīja impērijas varas institūcijas sev aktuālu problēmu risināšanā un afišēja vēlmi respektēt to lēmumus. Ķeizars (vai viņu pārstāvošais vācu karalis) attiecās pret Livoniju un tās iedzīvotājiem kā pret sev subordinētu teritoriju un pavalstniekiem, kuru pienākums ir pakļauties viņa pavēlēm. Vācu firsti un impērijas reihstāgs mēdza atgādināt, ka Livonijā ir spēkā impērijas likumi.

No otras puses, praktiskā rīcība ne vienmēr atbilda vārdos deklarētajam. Ordenis līdz piecdesmito gadu beigām centās izturēties kā impērijas loceklis, konsekventi aizstāvot impērijas intereses Livonijā un izmantojot impērijas varas institūcijas cīņā pret savu konkurentu, turpretī Rīgas arhibīskaps un viņa politiskie sabiedrotie aktīvi meklēja citas virsvaras aizbildniecību, ar savu politiku mazinot impērijas varas prestižu Livonijā. Savukārt jau pēc dažiem gadiem, situācijai mainoties, ordenis, kurš bija uzstājies kā impērijas interešu aizstāvis, pats nodevās izdevīgākas virsvaras meklējumiem un visbeidzot arī Livoniju no impērijas atrāva. Ķeizars un impērijas varas institūcijas no savas puses Livonijas aizsardzībai nopietnus resursus netērēja, Livoniju kā impērijas administratīvi teritoriālu sastāvdaļu nepozicionēja un Livonijas lēmumu par pakļaušanos Polijas-Lietuvas virsvarai visumā respektēja. Ir skaidri redzams, ka tas, cik lielā mērā Livonijas politikas jautājumu risinājums praksē tika saistīts ar tās piederību impērijai, bija atkarīgs no iesaistīto politisko subjektu izvēles. Savukārt šo izvēli noteica spēku samērs un attiecības konkrētajos apstākļos.

Arī kaimiņu monarhijas attiecās pret Livonijas un impērijas savstarpējo saistību kā pret relatīvu lielumu. Tās nevairījās izmantot tādu politiku, kas ierobežo impērijas ietekmi un mazina tās autoritāti Livonijā. Tomēr tās mēdza atgādināt impērijai par tās pienākumiem pret Livoniju un atsaukties uz Livonijas zemeskungu kā impērijas firstu statusu. Interesantā kārtā Dānijas un Polijas karaļi laiku pa laikam arī uzņēmās pienākumu aizbilst par Livonijas interesēm pie ķeizara un impērijas.

Nevar nepamanīt, ka visi iesaistītie juta nepieciešamību Livonijas un impērijas savstarpējo saistību speciāli akcentēt un pat atsaukties uz vēsturiskiem argumentiem, lai to pierādītu. Fakts, ka minētā tēma bija diskusijas un interpretācijas objekts, rāda, ka šīs attiecības laika biedru acīs nebija pašsaprotamas un viennozīmīgi uztveramas.

No visa kopumā redzams, ka Livonijas piederība impērijai 16. gadsimta vidū politiskajā retorikā atspoguļojās biežāk un konsekventāk nekā darbos. Tā vairāk kalpoja kā arguments un manipulāciju

līdzeklis brīžos, kad vienai vai otrai pusei bija izdevīgi šīs attiecības uzsvērt. Praksē tas, kuros momentos Livonijas saistība ar impēriju tika reāli iedzīvināta, bija atkarīgs no iesaistīto politisko spēku subjektīvajiem motīviem. Tātad no laikabiedru visumā atzītā fakta, ka Livonija pieder pie Vācu nācijas Svētās Romas impērijas, reālas politiskas konsekvences izrietēja tikai tad un tikai tādā apjomā, cik to vēlējās un spēja panākt ieinteresētās puses. Spilgti to apliecina arī 1561. gada Pakļaušanās līgums, kas rāda, ka Livonija ir bijusi impērijas daļa, bet ne neatņemama un ka šīs attiecības zaudēja savu spēku, ja viena no pusēm to uzturēšanā vairs nebija ieinteresēta. Tomēr pat tik krass pavērsiens nenozīmēja pilnīgu savstarpējo saišu saraušanu.

Salīdzinot Prūsijas hercoga arhīva dokumentu radīto iespaidu par Livonijas un impērijas savstarpējo saistību ar historiogrāfijā atrodamajiem secinājumiem par šo tēmu, redzams, ka būtībā nav novērojamas principiālas atšķirības starp vairāk pētīto situāciju viduslaikos un to, kāda tā atspoguļojas 16. gadsimta vidus avotos. Abos gadījumos avotos var atrast vienlaicīgas liecības gan par Livonijas subordināciju impērijai un par respektu pret šo faktu, gan arī par atturīgu attieksmi pret abpusējām saitēm un to atslābumu noteiktos periodos vai situācijās, kā arī par spēcīgu subjektīvo faktoru ietekmi uz Livonijas un impērijas attiecību traktējumu no laikabiedru puses. Abos gadījumos avotu materiāls attiecībā uz dažādiem laika posmiem piedāvā iespēju vairāk izsekot vai nu formāli juridiskās saites impērijas un Livonijas starpā, vai arī daudzveidīgo un mainīgo attieksmi pret tām politiskajā praksē.

Aplūkotais materiāls vedina piekrist Dītmara Viloveita atziņai, ka pētniekam savos vērtējumos būtiski ir pielāgoties attiecīgā laikmeta tiesiskajai domāšanai un ka nav produktīvi vērtēt pagājušo gadsimtu apstākļus no mūsdienu priekšstatu viedokļa. Konkrētajā gadījumā mums jārespektē 16. gadsimta vidus avotu liecības visā to sarežģītībā un dažādībā. Tās savukārt rāda, ka Livonijas piesaiste impērijai tika saprasta ļoti elastīgi un pat pretrunīgi. Lai gan atbilstoši laikmeta garam un strauji progresējošās centralizācijas sasniegumiem kā arguments arvien biežāk tika piesaukta valdnieka autoritāte, centrālā likuma spēks un nācijas intereses, joprojām bija spēkā no viduslaikiem saglabātais politisko konstrukciju princips, atbilstoši kuram tiesiskās saites tika uzturētas spēkā tādā mērā un tik ilgi, cik tas šķita lietderīgi iesaistītajiem subjektiem.

ATSAUCES UN PIEZĪMES

- ¹ Piem.: *Atlas zur Geschichte* (1973). Bd. 1. Leipzig: Haack, S. 40; Bernhart Jähnig, Ludwig Biewer (1991). *Kleiner Atlas zur deutschen Territorialgeschichte*. 2. Aufl. Bonn, S. 35, 45; Hermanis Kinders, Verners Hilgemanis (2002). *Pasaules vēsture atlants*. 1. d.: No pirmsākumiem līdz Lielajai franču revolūcijai. Rīga: Zvaigzne ABC, 172., 236. lpp.; Ilgvars Misāns u.c. (2000). *Pasaules vēsture vidusskolai*, I. Rīga: Zvaigzne ABC, 309. lpp.; Max Pehle, Hans Silberborth (Hrsg.) (1929). *F. W. Putzgers Historischer Schul-Atlas: Große Ausgabe*. Bielefeld und Leipzig: Velhagen & Klafing, S. 73.
- ² Jautājums ir tik niansēts, ka pat viens autors var pret to attiekties pret-runīgi – sal., piem.: Jähnig, Biewer. *Kleiner Atlas zur deutschen Territorialgeschichte*, S. 35, 45, ar: Bernhart Jähnig (1998). *Der Deutsche Orden und die livländischen Bischöfe im Spannungsfeld von Kaiser und Papst*. *Nordostarchiv*, N. F., 7, S. 47–63, un ar: Bernhart Jähnig (2011). *Verfassung und Verwaltung des Deutschen Ordens und seiner Herrschaft in Livland*. Münster: Lit., S. 12–32 (Schriften der Baltischen Kommission, Bd. 16).
- ³ Līguma teksta jaunākā edīcija (latīņu valodā ar paralēlu tulkojumu vācu valodā) atrodama: *Pacta Subjectionis*. Dokumente Nr. 1. In: Erwin Oberländer, Volker Keller (Hrsg.) (2008). *Kurland: Vom polnisch-litauischen Lehnsherzogtum zur russischen Provinz. Dokumente zur Verfassungsgeschichte 1561–1795*. Paderborn: Ferdinand Schöningh, S. 54–71.
- ⁴ *Pacta Subjectionis*, S. 58 (59).
- ⁵ Turpat, S. 60 (61).
- ⁶ Winfried Schulze (1996). *Einführung in die Neuere Geschichte*. 3. Aufl. Stuttgart: Ulmer, 1996, S. 168–219.
- ⁷ Raksturojums atrodams: Dietmar Willoweit (2001). *Deutsche Verfassungsgeschichte: Vom Frankenreich bis zur Wiedervereinigung Deutschlands*. München: C. H. Beck; Reinhold Zippelius (1995). *Kleine deutsche Verfassungsgeschichte: Vom frühen Mittelalter bis zur Gegenwart*. München: C. H. Beck.
- ⁸ Stefan Hartmann (Hrsg.) (2002). *Herzog Albrecht von Preußen und Livland (1540–1551)*. *Regesten aus dem herzoglichen Briefarchiv und den Ostpreußischen Folianten*. Köln: Böhlau (turpmāk: Hartmann 1540–1551); Stefan Hartmann (Hrsg.) (2005). *Herzog Albrecht von Preußen und Livland (1551–1557)*. *Regesten aus dem herzoglichen Briefarchiv und den Ostpreußischen Folianten*. Köln: Böhlau (turpmāk: Hartmann 1551–1557); Stefan Hartmann (Hrsg.) (2006). *Herzog Albrecht von Preußen und Livland (1557–1560)*. *Regesten aus dem herzoglichen Briefarchiv und den Ostpreußischen Folianten*. Köln: Böhlau (turpmāk: Hartmann 1557–1560); Stefan Hartmann (Hrsg.) (2008). *Herzog Albrecht von Preußen und Livland (1560–1564)*. *Regesten aus dem herzoglichen Briefarchiv und den Ostpreußischen Folianten*. Köln: Böhlau (turpmāk: Hartmann 1560–1564); Stefan Hartmann (Hrsg.) (2008). *Herzog Albrecht von Preußen und Livland (1565–1570)*. *Regesten aus dem herzoglichen Briefarchiv und den*

Ostpreußischen Folianten. Köln: Böhlau (turpmāk: Hartmann 1565–1570).

- ⁹ 16. gs. vidū bija kļuvis skaidrs, ka Livonijas sistēma agrīni moderno valstu nostiprināšanās un Krievijas militāro draudu apstākļos savu interešu aizstāvību un teritorijas aizsardzību vairs nespēj pilnvērtīgi nodrošināt. Kopš 20. gadu vidus izvērsās mēģinājumi mainīt Livonijas politisko struktūru un līdz ar to arī virsvaru. Īpašu interesi par Livoniju izrādīja Polija. Pēc 1525. gada Prūsijas hercogs ar Polijas atbalstu centās panākt, ka ordenis seko Prūsijas piemēram, bet tobrīd vēl neatrada atbalstu. 1529. gadā par Rīgas arhibīskapa koadjutoru iecēla Polijai un Prūsijai radniecīgā un draudzīgā Brandenburgas nama pārstāvi Vilhelmu, kas, 1539. gadā kļuvis par arhibīskapu, sāka aktīvi cīnīties par arhibīskapijas nonākšanu Polijas aizbildniecībā un, iespējams, arī sekularizāciju. Šajā nolūkā viņš atbalstīja Polijas, Prūsijas un Brandenburgas sabiedroto Mēklenburgas hercogu tīkojumus Livonijā, kas 1555. gadā vainagojās ar Mēklenburgas hercoga brāļa Kristofa (*Christoph*) uzaicināšanu koadjutora amatā pretēji citu Livonijas kārtu gribai. Izcēlās konflikts, kas noveda pie karadarbības starp ordeni un arhibīskapu, vēlāk – starp ordeni un Poliju-Lietuvu. Uz šo konfliktu fona ordenī izveidojās divi grupējumi – Polijas ietekmes pretinieki un tās atbalstītāji. Pirmie sākumā stingri iestājās par Livonijas patstāvību, bet, kad bija spiesti piekāpties Polijas-Lietuvas pārspēkam, meklēja atbalstu pie Zviedrijas. Pēc ordeņa militārās sagrāves Ērgemes kaujā pret krieviem 1560. gadā Polijas atbalstītāji guva virsroku un sadarbībā ar Poliju-Lietuvu un pārējām Livonijas kārtām sagatavoja plānu Livonijas pārstrukturēšanai un pāriešanai Polijas-Lietuvas aizbildniecībā, kas arī notika 1561./1562. gadā.
- ¹⁰ Friedrich G. von Bunge (1849). *Einleitung in die liv-, esth- und curländische Rechtsgeschichte und Geschichte der Rechtsquellen*. Reval: F. J. Koppelson.
- ¹¹ Leonid Arbusow (Jun.) (1919–1921). *Die Einführung der Reformation in Liv-, Est- und Kurland*. H. 1–2. Leipzig; Riga: R. Haupt und G. Löffler. Šajā darbā Arbuzovs Livonijas saikni ar impēriju neizvērs kā polemikas vērtu tēmu, bet gan piedāvā koncentrēti izklāstītu un kategorisku viedokli par Livoniju kā impērijas daļu.
- ¹² Leonid Arbusow (Jun.) (1944). *Livland – Mark des Reiches 1207–1561: Ein Abschnitt deutscher Verfassungs- und Rechtsgeschichte*. Riga: Verlagsgesellschaft Ostland.
- ¹³ Arveds Švābe (1932). *Latvijas tiesību vēsture*. 1. d. Rīga: LU studentu padomes grāmatnīca.
- ¹⁴ Indriķis Šterns (2002). *Latvijas vēsture 1180–1290: Krustakari*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds; Indriķis Šterns (1997). *Latvijas vēsture 1290–1500*. [Rīga]: Daugava.
- ¹⁵ Edgars Dunsdorfs, Arnolds Spekke (1964). *Latvijas vēsture 1500–1600*. Stokholma: Daugava.
- ¹⁶ Manfred Hellmann (1989). *Livland und das Reich. Das Problem ihrer gegenseitigen Beziehungen*. München (Sitzungsberichte der Bayerischen

- Akademie der Wissenschaften, Phil.-Hist. Kl., H. 6, Jg. 1989); Jähnig. Der Deutsche Orden und die livländischen Bischöfe im Spannungsfeld von Kaiser und Papst; Ernst Pitz (1971). *Papstrescript und Kaiserrescript im Mittelalter*. Tübingen (Bibliothek des Deutschen Historischen Instituts in Rom, Bd. 36) (cit. pēc: Hellmann. *Livland und das Reich*, S. 8); Dietmar Willoweit (2006). Livland, das Reich und das Rechtsdenken des Mittelalters. In: Andreas Fijal u.a. (Hrsg.). *Juristen werdent herren uf erden: Recht-Geschichte-Philologie Kolloquium zum 60. Geburtstag von Friedrich Ebel*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, S. 179–188.
- ¹⁷ Bunge. *Einleitung in die liv-, esth- und curländische Rechtsgeschichte und Geschichte der Rechtsquellen*; Heinz von zur Mühlen (1994). Livland von der Christianisierung bis zum Ende seiner Selbstständigkeit (etwa 1180–1561). In: Gert von Pistohlkors (Hrsg.). *Deutsche Geschichte im Osten Europas. Baltische Länder*. Berlin: Siedler, S. 26–172 (seit S. 28); Reinhard Wittram (1942). Das Reich und seine älteste Kolonie. In: Reinhard Wittram. *Rückkehr in das Reich. Aufsätze aus den Jahren 1939–1940*. Posen: Kluge & Ströhm, S. 30–72; Reinhard Wittram (1954). *Baltische Geschichte*. München: R. Oldenbourg, S. 30.
- ¹⁸ Willoweit. Livland, das Reich und das Rechtsdenken des Mittelalter, S. 179–180.
- ¹⁹ Sk.: Švābe. *Latvijas tiesību vēsture*, 1. d.
- ²⁰ Turpat, 127., 128., 131. lpp.
- ²¹ Šterns. *Latvijas vēsture 1180–1290*, 292.–293. lpp.
- ²² Arbusow. *Livland – Mark des Reiches 1207–1561*.
- ²³ Karaļa Filipa 1207. gadā bīskapam Albertam piešķirtajam lēnim dokumentāru pierādījumu nav. Vienīgās neskaidrās ziņas par to atrodamas Indriķa hronikā: *Indriķa hronika / Origines Livoniae sacrae et civilis* (2001). Tulk. Ābrams Feldhūns, koment. Ēvalds Mugarēvičs. Rīga: Annele, X, 17. Par vēsturnieku attieksmi pret šo problēmu sk.: Jähnig. Der Deutsche Orden und die livländischen Bischöfe im Spannungsfeld von Kaiser und Papst, S. 50.
- ²⁴ Arbusow. *Die Einführung der Reformation in Liv-, Est- und Kurland*, S. 1; Arbusow. *Livland – Mark des Reiches*, S. 6, 8, 10; Šterns. *Latvijas vēsture 1180–1290*, 294.–295. lpp.; Švābe. *Latvijas tiesību vēsture*, 122., 127.–128. lpp.; Willoweit. Livland, das Reich und das Rechtsdenken des Mittelalters, S. 179.
- ²⁵ Arbusow. *Livland – Mark des Reiches*, S. 4; Šterns. *Latvijas vēsture 1290–1500*, 343. lpp.
- ²⁶ Arbusow. *Livland – Mark des Reiches*, S. 16.
- ²⁷ Šterns. *Latvijas vēsture 1180–1290*, 295. lpp.
- ²⁸ Arbusow. *Livland – Mark des Reiches*, S. 10; Šterns. *Latvijas vēsture 1180–1290*, 294. lpp.
- ²⁹ Šterns. *Latvijas vēsture 1290–1500*, 343. lpp.
- ³⁰ Arbusow. *Livland – Mark des Reiches*, S. 8.
- ³¹ Šterns. *Latvijas vēsture 1180–1290*, 292.–293. lpp.

- ³² Arbusow. *Livland – Mark des Reiches*, S. 7; sal.: Klauss Milicers (2009). *Vācu ordeņa vēsture*. Rīga: Zvaigzne ABC, 125.–126., 184. lpp.
- ³³ Švābe. *Latvijas tiesību vēsture*, 68. lpp.
- ³⁴ Arbusow. *Die Einführung der Reformation in Liv-, Est- und Kurland*, S. 1; Arbusow. *Livland – Mark des Reiches*, S. 7, 12, 15. Sal.: Wittram. *Baltische Geschichte*, S. 30.
- ³⁵ Arbusow. *Livland – Mark des Reiches*, S. 8, 11.
- ³⁶ Šterns. *Latvijas vēsture 1180–1290*, 295. lpp.
- ³⁷ Švābe. *Latvijas tiesību vēsture*, 127.–128. lpp.
- ³⁸ Šterns. *Latvijas vēsture 1180–1290*, 294. lpp.
- ³⁹ Jānis Lazdiņš droši apgalvo, ka Livonijas daļas “sevi nekad neuzskatīja par šķirtām un līdz ar to arī patstāvīgām attiecībā pret Vāciju, bet gan par tās sastāvdaļu. Protams, bieži vietējie valdītāji darbojās patstāvīgi, tai skaitā piesakot karus un slēdzot mieru, kā arī kodificējot zemes tiesības un veicot citas valstiskas funkcijas. Tomēr nekad netika apstrīdēta Romas pāvesta un vācu ķeizara virsvara.” – Valdis Blūzma, Jānis Lazdiņš (1998). *Latvijas tiesību avoti. Teksti un komentāri*. 1. d.: Seno paražu un Livonijas tiesību avoti 10.–16. gs. Rīga: LU žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds, 10. lpp.
- ⁴⁰ Arbusow. *Livland – Mark des Reiches*, S. 8; Šterns. *Latvijas vēsture 1180–1290*, 295. lpp.; Švābe. *Latvijas tiesību vēsture*, 68., 130. lpp. Arī Dunsdorfs norāda jautājuma diskutablu raksturu: “juridiski nebija nepārprotami formulēts, ka bīskapijas pieder pie Romas impērijas”. Viņš arī attiecības starp Livoniju un impēriju kvalificē kā “nenoteiktu valststiesisku stāvokli”. – Dunsdorfs, Spekke. *Latvijas vēsture 1500–1600*, 29. lpp.
- ⁴¹ Arbusow. *Livland – Mark des Reiches*, S. 12–13, 18 (norāda vairākus konkrētus piemērus), 19; Švābe. *Latvijas tiesību vēsture*, 128. lpp.
- ⁴² Arbusow. *Livland – Mark des Reiches*, S. 19, 23; Švābe. *Latvijas tiesību vēsture*, 129. lpp.
- ⁴³ Arbusow. *Livland – Mark des Reiches*, S. 15, 20–21; Švābe. *Latvijas tiesību vēsture*, 128., 130.–131. lpp.
- ⁴⁴ Arbusow. *Livland – Mark des Reiches*, S. 8, 22–23, 26–27; Švābe. *Latvijas tiesību vēsture*, 127. lpp.
- ⁴⁵ Dunsdorfs, Spekke. *Latvijas vēsture 1500–1600*, 29. lpp.; Švābe. *Latvijas tiesību vēsture*, 129. lpp.
- ⁴⁶ Milicers. *Vācu ordeņa vēsture*, 242. lpp.
- ⁴⁷ Dunsdorfs, Spekke. *Latvijas vēsture 1500–1600*, 27. lpp.; Arbusow. *Livland – Mark des Reiches*, S. 27–28.
- ⁴⁸ Arbusow. *Livland – Mark des Reiches*, S. 28.
- ⁴⁹ Dunsdorfs, Spekke. *Latvijas vēsture 1500–1600*, 23. lpp.
- ⁵⁰ Arbusow. *Livland – Mark des Reiches*, S. 29–30; Švābe. *Latvijas tiesību vēsture*, 128.–129. lpp.
- ⁵¹ Pat Dunsdorfs, kas ir piesardzīgs Livonijas un impērijas attiecību vērtējumā (“Kaut arī juridiski nebija nepārprotami formulēts, ka arī Livonijas bīskapijas pieder pie Romas impērijas...”), tomēr atzīst, ka 16. gs. sākumā nokārtoja “nenoteikto valststiesisko stāvokli attieksmē pret Vācu nācijas

- svētās Romas impēriju” – Dunsdorfs, Spekke. *Latvijas vēsture 1500–1600*, 29. lpp.
- ⁵² Arbusovs, runājot par ordeni, to formulē: “vēl netika iekļauts”. – Arbusow. *Livland – Mark des Reiches*, S. 27. Par impērijas administratīvo reformu būtību sk.: Zippelius. *Kleine deutsche Verfassungsgeschichte*, S. 48.
- ⁵³ Par lēņa tiesību nozīmi Svētās Romas impērijas uzbūvē sk.: *Lexicon des Mittelalters* (1991). Bd. V. München; Zürich: Artemis Verlag, S. 1808–1809.
- ⁵⁴ Par Pica uzskatiem sk.: Hellmann. *Livland und das Reich*, S. 8–10; Willoweit. *Livland, das Reich und das Rechtsdenken des Mittelalters*, S. 180, 182–186.
- ⁵⁵ Hellmann. *Livland und das Reich*, S. 8–9, 25–26, 35; Jähnig. *Der Deutsche Orden und die livländischen Bischöfe im Spannungsfeld von Kaiser und Papst*, S. 53; Willoweit. *Livland, das Reich und das Rechtsdenken des Mittelalters*, S. 182–187.
- ⁵⁶ Hellmann. *Livland und das Reich*, S. 7–8, 11.
- ⁵⁷ Jähnig. *Der Deutsche Orden und die livländischen Bischöfe im Spannungsfeld von Kaiser und Papst*, S. 47.
- ⁵⁸ Willoweit. *Livland, das Reich und das Rechtsdenken des Mittelalters*, S. 188.
- ⁵⁹ Turpat, 179. lpp.
- ⁶⁰ Sk., piem.: Hartmann 1540–1551, Nr. 1135; Hartmann 1551–1557, Nr. 1558, 1583, 1624/1, 1671, 1678/2.
- ⁶¹ Hartmann 1551–1557, Nr. 1808, 1852, 1854.
- ⁶² Valmieras landtāgā pēc ordeņa iniciatīvas Livonijas kārtas parakstīja apņemšanos nepieļaut, ka amatos Livonijā tiktu uzaicināti firstu namu pārstāvji. Tādējādi cerēja pārtraukt Rīgas arhibīskapa Vilhelma un Prūsijas hercoga Albrehta kopīgos centienus atbalstīt tiem radniecīgo un draudzīgo firstu dzimtu intereses Livonijā un saglabāt tajā pastāvošo sistēmu, kur ordenim bija noteicošā loma.
- ⁶³ Sk. 61. atsauci.
- ⁶⁴ Hartmann 1551–1557, Nr. 1714, 1857.
- ⁶⁵ Turpat, Nr. 1795.
- ⁶⁶ Sal. ar formulējumiem: Friedrich Bienemann (Hrsg.) (1865). *Briefe und Urkunden zur Geschichte Livlands in den Jahren 1558–1562*. Bd. 1. Riga: N. Kymmell, Nr. 16, 64.
- ⁶⁷ Hartmann 1551–1557, Nr. 1795, 1808.
- ⁶⁸ Sal.: Jähnig. *Der Deutsche Orden und die livländischen Bischöfe im Spannungsfeld von Kaiser und Papst*.
- ⁶⁹ Hartmann 1551–1557, Nr. 1795, 1808.
- ⁷⁰ Sākotnējo dokumentu sk.: Friedrich Georg von Bunge (Hrsg.) (1853). *Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuch nebst Regesten*. Bd. 2: 1301–1367. Reval, Nr. 1030.
- ⁷¹ Hartmann 1551–1557, Nr. 1808.
- ⁷² Turpat, Nr. 1791, 1842.

- ⁷³ Turpat, Nr. 1792; Hartmann 1557–1560, Nr. 2425.
- ⁷⁴ Hartmann 1557–1560, Nr. 2425.
- ⁷⁵ Hartmann 1540–1551, Nr. 1249/1; Hartmann 1551–1557, Nr. 1635, 1558; Hartmann 1557–1560, Nr. 2440, 2442, 2593, 2636.
- ⁷⁶ Hartmann 1551–1557, Nr. 1558/1; Hartmann 1557–1560, Nr. 2544, 2696.
- ⁷⁷ Hartmann 1551–1557, Nr. 1797, 1930/2.
- ⁷⁸ Turpat, Nr. 1930/2.
- ⁷⁹ Hartmann 1557–1560, Nr. 2425.
- ⁸⁰ Visdaiļrunīgākais minētajā sakarībā ir Gotharda Ketlera ķeizaram un impērijas kārtām adresētais apoloģijas raksts (1562), kur izvērsti izskaidroti viņa rīcības cēloņi, norādot, ka virsvaras maiņas iemesli meklējami Livonijas neapmierinātībā ar ķeizara un impērijas nepietiekamajām rūpēm par to. – Hartmann 1560–1564, Nr. 3051.
- ⁸¹ Privātās korespondences un pilnvarotajiem domāto instrukciju teksti satur neslēptas norādes uz paņēmieniem, ar kādiem jāveido nepieciešamais iespaids. Piemēram, norāde, ka sarunās ar impērijas vadību svarīgi Vilhelmu apzīmēt kā Livonijas kārtu galvu. – Hartmann 1557–1560, Nr. 2593.
- ⁸² Hartmann 1551–1557, Nr. 1957; Hartmann 1560–1564, Nr. 2928.
- ⁸³ Maike Sach (2002). *Hochmeister und Großfürst. Die Beziehungen zwischen dem Deutschen Orden in Preußen und dem Moskauer Staat um die Wende zur Neuzeit*. Stuttgart: Franz Steiner, S. 184–185.
- ⁸⁴ Hartmann 1551–1557, Nr. 1930/2, 1962, 1971, 1828; Hartmann 1557–1560, Nr. 2067, 2075, 2083.
- ⁸⁵ Hartmann 1557–1560, Nr. 2544.
- ⁸⁶ Kaut arī pret Livoniju cenšas attiekties kā pret impērijas daļu, citu impērijas locekļu vajadzības tiek stādītas pirmajā vietā – kā arhibīskapijas koadjutora jautājuma sakarā tas ir ar Mēklenburgas hercogisti un tās sabiedrotajiem. – Hartmann 1557–1560, Nr. 2475.
- ⁸⁷ Hartmann 1551–1557, Nr. 1671; Hartmann 1557–1560, Nr. 2293, 2593; Hartmann 1560–1564, Nr. 2753, 2770, 2791, 2812, 2823, 2823/2, 2828, 2905, 3027, 3051. Sal.: Friedrich Bienemann (Hrsg.) (1867). *Briefe und Urkunden zur Geschichte Livlands in den Jahren 1558–1562*. Bd. 2. Rīga: N. Kymmell, Nr. 349, 379; Friedrich Bienemann (Hrsg.) (1873). *Briefe und Urkunden zur Geschichte Livlands in den Jahren 1558–1562*. Bd. 4. Rīga: N. Kymmell, Nr. 691, 779, 783.
- ⁸⁸ Hartmann 1551–1557, Nr. 1786, 1817, 1963, 1842, 2051; Hartmann 1557–1560, Nr. 2425, 2426, 2440, 2460, 2593, 2665, 2696; Hartmann 1560–1564, Nr. 2753, 2823, 2823/2, 2843, 3130.
- ⁸⁹ Hartmann 1551–1557, Nr. 1791, 1854, 1930/2, 1948; Hartmann 1557–1560, Nr. 2255.
- ⁹⁰ Hartmann 1540–1551, Nr. 1320/4; Hartmann 1557–1560, Nr. 2116, 2293, 2344.
- ⁹¹ Hartmann 1551–1557, Nr. 1895; Hartmann 1557–1560, Nr. 2303, 2314, 2344.

⁹² Sk. 87. atsauci.

⁹³ Sk. 88. atsauci.

⁹⁴ Hartmann 1551–1557, Nr. 1808.

⁹⁵ Sk., piem.: Hartmann 1551–1557, Nr. 1634, 1670, 1679, 1686, 1698, 1699, 1729.

⁹⁶ Hartmann 1565–1570, Nr. 3340, 3348, 3357.

⁹⁷ Turpat, Nr. 3344; apoloģijas rakstu sk.: Hartmann 1560–1564, Nr. 3335/1.

⁹⁸ Hartmann 1565–1570, Nr. 3581.

⁹⁹ Šādam pieņēmumam par labu runā ķeizara sūtņu vēl 1561. gada sākumā Polijas karalim izteiktais lūgums palīdzēt aizsargāt Livoniju pret krieviem kā Romas impērijas priekšposteni un locekli. – Bienemann. *Briefe und Urkunden zur Geschichte Livlands in den Jahren 1558–1562*, Bd. 4, Nr. 747.

¹⁰⁰ Hartmann 1560–1564, Nr. 2928.

LIVONIA IN THE HOLY ROMAN EMPIRE: CURRENT STAGE OF ANALYSIS AND THE CASE OF THE MID-16TH CENTURY

Valda Kļava

Dr. hist., Associated professor, at the Faculty of History and Philosophy, University of Latvia.

Scientific interests: political and cultural processes in the Baltic Sea region in the early modern times, Latvian historiography in the 20th and 21st century.

E-mail: valda.klava@lu.lv

The article is devoted to an issue that has not been sufficiently explored in comparison to other issues, i.e. the political links between Livonia and the Holy Roman Empire of the German Nation in the middle of the 16th century. The main sources used in the study are the records of the Prussian duke's archive documents published by Stefan Hartmann. The aim of the article is to determine and evaluate the testimony found in the sources about the practical manifestation of the connection of Livonia with the Empire: which areas it can be detected in, how it was carried out and what was the attitude of contemporaries towards it. The obtained results are confronted with opinions on the emergence and the essence of the links between Livonia and the Empire as reflected in historical literature. Since these opinions mainly characterize the situation in the Middle Ages, the main focus is on the relationship aspects hereditary in the Middle Ages.

Key words: Livonia, Holy Roman Empire, 16th century, policy.

Summary

In the sources of the 16th century, Livonia is mentioned as a part of the Holy Roman Empire of the German Nation, and Livonian landlords as princes of this Empire. However, the evidence available in the records reveals that the mutual obligations set for the Empire and Livonia were interpreted by contemporaries quite flexibly, discussed and updated according to the aspects favourable to them. Finally, in 1561, Livonia (except for the city of Riga) unilaterally decided to submit to another higher power and carried out this decision. This leads to the question what was the real meaning of Livonia being a part of the Empire adhered to pro forma yet having only a conditional value in practice. Hence, the question: what was the actual meaning of Livonia's membership in the Empire that was respected verbally but was very rudimentary in practice. In the current study, answers are sought primarily based on the collection of compact sources, i.e. the records of the Prussian duke's archive documents published by Stefan Hartmann and covering the period from 1540 until 1570. These sources relate to the time of the collapse of Livonia when connection between Livonia and the Empire was often mentioned and extensively discussed. Chronologically, they illustrate the last twenty years of the existence of Livonia that were saturated with political implications, as well as the departure from the subordination to the Empire and the time period immediately afterwards when the reaction to the events occurred. The aim of the article is to define and evaluate how exactly the political perception of Livonia as a part of the Empire was manifested in the historical evidence of the mid-16th century mentioned above. This is a question in which areas this political perception was traced in, how it was carried out and what was the attitude of the contemporaries towards it. The results obtained are compared with the views available in historiography on this subject.

In historical literature, the issue of political relations of Livonia has been studied relatively little and there are various interpretations of the subject. The researchers have used mainly medieval sources as a base. Until the last quarter of the 20th century the dominant view was represented by the followers of the traditions of the 19th century legal history that derived conclusions from the formal content of the documents and believed strongly that since the beginning of the 13th century Livonia was clearly a part of the Holy Roman Empire, though at the same time acknowledging that mutual ties in the political practice were manifested very conditionally. Since the 1970s the discussion

on this topic continues among the German historians. The participants of the discussion are encouraging to give up the formalized approach and operating with universal legal concepts in the description of certain historic circumstances, also pointing out the necessity to draw attention to the specific manifestations of the historic reality, as well as appealing to judge the mutual connection between Livonia and the Empire strictly historically. Respectively, this article offers an insight into the particular situation in the mid-16th century.

The analyzed set of sources shows that substantially there are no fundamental differences between the situation during the Middle Ages that has been researched more, and the one that is reflected in sources from the middle of the 16th century. Affiliation of Livonia to the Empire in the middle of the 16th century is featured in political rhetoric more frequently and more consistently than in written sources. The affiliation served more as an argument or a tool of manipulation when it was profitable for either side to emphasize this relationship. In practice, the moments when the connection of Livonia to the Empire was really embodied, depended on subjective motives of the involved political powers. Thus, even though the fact of Livonia's affiliation to the Empire was generally respected among the contemporaries, the timing and the extent of the political consequences it resulted in was determined strictly by the wishes and abilities of the parties involved. This was also vividly confirmed by the 1561 Contract of subjection (*Pacta Subiectionis*), which reflects that Livonia has been a part of the Empire, but was not integral, and this relationship became invalid if one of the parties was no longer interested in maintaining the relation. However, as it turns out, even such a dramatic bend did not mean a complete rupture of the previous ties. This generally leads to agree with the finding expressed in the latest historical literature; it is important for the researcher to conform to the legal reasoning of the era that is being studied, and it is counter-productive to assess the conditions of previous centuries from the perspective of modern ideas. In this particular case we must respect the testimony provided by the sources of the middle of the 16th century with all their complexity and diversity.

Relations between Livonia and the German Roman Empire in the middle of the 16th century can serve as a demonstrative example of the political rhetoric and practice during the transitional period from a medieval country to an early modern country.